

ULUCAMİ

II, 778-779; Yaşar Baş – Rahmi Tekin, *Maraş Vakıfları (Dulkadirli ve Osmanlı Dönemi)*, Konya 2007, s. 83-92; Mehmet Özkarcı, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Kahramanmaraş 46*, Ankara 2007, I, 289-318; M. Zafer Bayburtluoğlu, "Kahraman Maraş'ta Bir Grup Dulkadiroğlu Yapısı", *VD*, sy. 10 (1973), s. 237-241; İbrahim Solak, "916 H./1510 M. Tarihli Alaüddeve Bey Vakfıyesi", *SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 15, Konya 2006, s. 523-537.

AHMET VEFA ÇOBANOĞLU

Mardin Ulucamii. On altı değişik kitâbe taşımasına ve hakkında hayli bilgi bulunmasına rağmen inşa tarihi tam olarak aydınlanmamıştır. Minarenin kaidesinde 572'de (1176-77) Diyarbekir Meliki II. Kutbüddin İlgazi tarafından yaptırıldığı yazılıdır. Caminin doğusunda avlu duvarı üzerindeki kitâbede ise 582 (1186) tarihi ile Artuklular'dan Hüsâmeddin Yavlak Arslan'ın adı geçmektedir. Başka bir yapıdan getirildiği sanılan Selçuklu dönemine ait kitâbe parçası dışındaki diğer kitâbeler daha sonraki tamirlerle ilgilidir. 803'teki (1400-1401) Timur istilâsında zarar gören ve bir minaresi yıkılan yapı Akkoyunlu ve Memlükler zamanında onarılmış, Osmanlı döneminde 1178 (1764-65), 1287 (1870), 1303 (1886) ve 1306 (1889) yıllarında yenilenmiştir. Bugünkü durumunu 1967-1968'de alan caminin XII. yüzyılın son çeyreğinde yapıldığı kabul edilir.

Çarşı içindeki yapılar arasında kalan cami, kuzeyinde revaklı avlusu bulunan mihraba paralel üç nefli, dikdörtgen planlı bir şemaya sahiptir. Meyilli arazi üzerinde kurulduğundan kible yönü doldurularak önü dört payanda ile desteklenen duvarla takviye edilmiştir. Avluya doğudan ve batıdan iki kapıyla girilmektedir. Sade mimariyle ele alınan kapı açıklığının ardından eyvan biçiminde ve birer sivri kemerle avluya açılan çapraz tonozlu mekânlara ge-

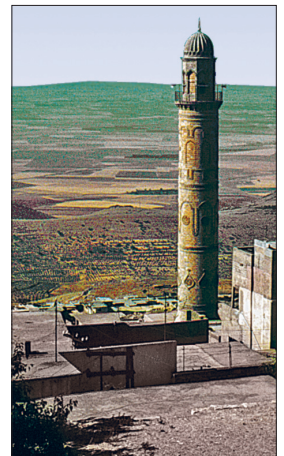
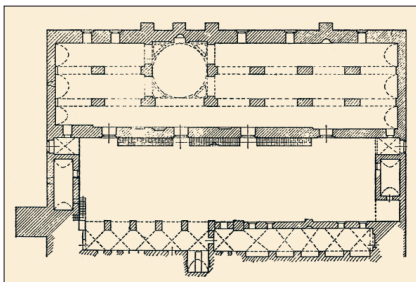
Mardin Ulucamii

çilir. Avlunun etrafında sıralanan değişik plan ve mimaride yapılar farklı zamanlarda ortaya çıkmıştır. İlk yapıda avluyu üç taraftan çeviren revaklı ve iki katlı mekânlar mevcuttu. Ancak doğu ve batı kanatları sonradan tek beşik tonozlu odalar şeklinde düzenlenmiştir. Doğudaki bölüm kuzeyde minare kaidesine kadar uzanmakta ve ortadan bir kapıyla avluya açılmaktadır. Cephede on üç satırlık nesih kitâbe ile duvarın her iki yüzünde konsolları birleştiren küçük kaş kemerli bir saçak frizi dikkati çeker. Kuzey köşesinde minarenin kaidesine çıkılan taş bir merdiven vardır. Batıdaki mekânın kuzeyine küçük bir eyvan açılmış, eyvanın önü zamanla örülerek iki katlı hale getirilmiş ve müftülük binası olarak kullanılmıştır. Avlunun kuzeyinde pâyve ve kemerlere yaslanan çapraz tonozlu bir revak arkasında sıralanan hücreler yer almaktadır. Kubbeli ana mekânın karşısında içinde selsebili olan küçük bir eyvan bulunmaktadır. Şadırvanın arkasında Osmanlı dönemi onarımını gösteren yedi satırlık kitâbe mevcuttur. Eyvanın batısından itibaren revakların önü kapatılarak Şâfiiler mescidi haline getirilmiştir. Eyvanın bitişiğindeki sivri kemerli bir kapıyla girilen mescidin batıya doğru kaymış ve dışa taşırılmış yarım daire plan-

lı mihrap nişi ile avluya bakan beş penceresi vardır. Mescid ve revaklı bölümün üzeri ikinci kat odaları şeklinde değişik amaçlarda kullanılmaktadır.

Caminin harim kısmına avludan dört kapıyla geçilmektedir. Kuzey duvarının kapılar arasında kalan bölümü yarı yükseklikte ikinci bir duvarla kaplanmış, kapı kemerleri de son tamirde camekânla kapatılmıştır. Düz taş örgülü kuzey cephesinde ana giriş mekânlarına bakan iki pencere ile ortada sathî mihrap nişi yer alır. Her iki pencerenin yanında Akkoyunlu dönemine ait sekiz ve onar satırlık nesih kitâbeler bulunmaktadır. Dikdörtgen kesitli kalın pâyelerle mihraba paralel üç nef ayrılan harimin sivri kemerlerle yükseltile iç mekânı beşik tonozludur. Kible duvarında beş pencere görülen yapıda mevcut olmayan asıl mihrap önü iki nef genişliğinde bir kubbeyle örtülmüştür. "T" şeklinde dört pâyve ile kible duvarına yaslanan tromp geçişli kubbe kuzeyde tek, yanlarda ikişer kemerle desteklenmiştir. Dört pencere sekizgen kasnak üzerinde yer alan kubbe dıştan dilimli bir forma sahiptir. Caminin ana mihrabı derin oyulmuş iki kademeli yüksek bir niş şeklinde düzenlenmiştir. Üzeri geç döneme ait kalem işi bitki süslemeli sivri kemerle çevrilen birinci kademeyi yine sivri kemerli ve istirdide yivli kavsaraya sahip ikincisi takip eder. En dışta, testere dişi motifli iki dizile sınırlanan dikdörtgen çerçeve ile üzerindeki üçgen alınlık ve çelenk motifleriyle alışılmamış bir mihrap kompozisyonu sergilemektedir. Artuklu dönemi mihrabı bu garip süslemelerle yok edilmiştir. Daha uzun olan batı kanadındaki ikinci mihrap da yarım daire planlı nişle geç dönemden kalmadır. Ahşap minber büyük ölçüde yenilenmiştir. Kapı çerçevesinde Artuklu Hükümdarı Dâvud'un adı yazılıdır.

Mardin Ulucamii'nin planı

Mardin Ulucamii'nin minaresi

Aynalıklar geometrik çerçeveli bitki motifleriyle bezenmiştir.

Avlunun kuzeydoğu köşesinde bulunan minarenin uzun kare kaidesinin üst bölümü ile silindirik gövdesi sonradan yapılmıştır. Kaide, kitâbelerin yer aldığı seviyeden itibaren yatay bir silme ile kesilerek daraltılmıştır. İkinci kademedan yine yatay silmelerle pabuç kısmına geçilmektedir. Güney cephesinde kaval silmeli sathî bir Bursa kemeri içinde satrançlı küfî harflerle yazılmış kabartma kitâbe ile üzerinde yapımla ilgili iki ayrı nesih kitâbe mevcuttur. Yüksek pabuç, köşelerde altlık ve başlıklarıyla zarif süslemeli sütunçelere yaslanan kademeli silmeli sivri kemerlerle sonuçlanmakta, her yüzünde kemer içlerinde satrançlı küfî harflerle kabartma olarak yazılmış kelime-i tevhid panoları görülmektedir. Batı cephesinde bu panonun altında iri nesih harfli bir kitâbe daha bulunmaktadır. Avludan dar bir merdivenle kaide üzerindeki minare kapısına çıkılır. Kapının iki yanında geometrik geçme motifli süslemeleriyle kalın sütunçeler iri bitki örnekli başlıklar taşımaktadır. Bunlara yaslanan sivri kemer asma yaprağı ve üzüm salkımlarıyla bezenmiş, etrafı aynı formda kademeli silme kemerlerle kuşatılmıştır. Kemer içine yerleştirilmiş 1306 (1889) tarihli nesih kitâbe yer almaktadır. Silindirik gövde içlerinde kitâbeler görülen kaval silmeli yatay şeritlerle üç süsleme kuşağına ayrılmıştır. Altta içi yazıyla doldurulmuş damla motifleri, ortada sathî nişler arasında yine yazı dolgulu madalyonlar, en üstte silmelerle oluşturulan değişik niş örnekleri işlenmiş-

tir. Mukarnas altıklı şerefeden sonra gelen sathî nişlerle teşkilatlandırılmış sekiz köşeli petek üstte dilimli bir külâhla örtülmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

J. S. Buckingham, *Travels in Mesopotamia*, London 1827, I, 338-339; W. F. Ainsworth, *Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia*, London 1842, II, 114 vd.; Kâtib Ferdî, *Mardin Mülûk-i Artukiyye Târîhi* (nşr. Ali Emîrî), İstanbul 1331, s. 25 vd.; M. van Berchem, *Inscripsien aus Syrien, Mesopotamien und Kleinasien*, Leipzig 1909, nr. 100, 102-104; Gabriel, *Voyages*, s. 20-24; J. Sauvaget, "Inscriptions arabes", a.e., s. 291-294; İbrahim Artuk, *Artuk Oğulları Tarihi*, İstanbul 1944, s. 96-98; Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, İstanbul 1969, s. 107; Ara Altun, *Mardin'de Türk Devri Mimarisi*, İstanbul 1971, s. 29 vd.; a.mlf., *Anadolu'da Artuklu Devri Türk Mimarisinin Gelişmesi*, İstanbul 1978, s. 61-75, 271; a.mlf., "Mardin Ulu Camii ve Çifte Minareler Üzerine Birkaç Not", *VD*, sy. 9 (1971), s. 191-200; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı II*, İstanbul 1973, s. 9-10.

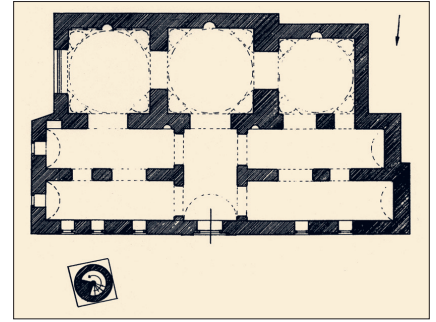
ABDÜSSELÂM ULUÇAM

Milas Ulucamii (bk. AHMED GAZİ CAMİİ)

Niğde Ulucamii (bk. ALÂEDDİN CAMİİ)

Niksar Ulucamii. Tokat'ın Niksar ilçesinde XII. yüzyılın ortalarında inşa edilen Dânişmendli camii (bk. DÂNiŞMENDLİLER [Mimarî]).

Siirt Ulucamii. İnşa tarihi kesin şekilde bilinmemektedir. Yapıldıktan kısa bir müddet sonra harap olan yapı 523'te (1129) Irak Selçuklu Hükümdarı Mugsüddin Mahmûd b. Muhammed Tapar, 658'de (1260) atabeglerden Mücâhid İshak tarafından tamir ettirilerek genişletilmiş, yanına bir medrese ilâvesiyle külliye haline getirilmiş-

Siirt Ulucamii'nin planı

tir. Osmanlı döneminde caminin doğu kandanındaki medrese hücreleri kaldırılmış, yerine iki nefli bir mescitle 1905'te bir saat kulesi inşa edilmiş, cami ve minare onarılmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce 1957-1980 yıllarında tekrar elden geçirilen caminin ilk yapısından kubbeleri taşıyan orta ayaklarla minaresi kalmıştır. Zamanla doğuya doğru eğrilen minare de 1974-1975'te sökülüp yeniden inşa edilmiş ve yakın zamanda tekrar esaslı bir onarım görmüştür.

Kaynaklara göre ilk cami, eyvanla birleşen mihrap önü kubbeli yapısıyla Büyük Selçuklu mimarisinin plan şemasını sergiliyordu. Daha sonra mihrap önü kubbesinin iki yanına kubbeli iki mekânla eyvana dikey uzanan beşik tonozlu iki nef eklenerek transeptli enine gelişmiş bir cami haline getirilmiştir. Vakıflarca gerçekleştirilen restorasyonda yapı merkezinin asıl planına bağlı kalınarak yan kanatlar da ve çevrede yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. Bugün zeminin ortalama 3,5 m. aşağısında kalan caminin etrafı avlu duvarıyla çevrilmiştir. Avluya kuzeyden geniş bir merdivenle inilmektedir. Dikdörtgen planlı camiye geçiş cepheden hafif dışa taşan basık kemerli bir kapıyla sağlanmıştır. Kapının bulunduğu eyvan mihraba dikey olarak uzanmaktadır. İkişer kemerle birbirine ve eyvana açılan kible duvarına paralel neflerin üstleri beşik tonozla örtülmüştür. Bu mekân doğu ve batıda ikişer, kuzeyde altı pencereden ışık almaktadır. Bu bölümden birbirine kemerlerle bağlanmış, üstleri üç kubbeye örtülü ön kısma geçilmektedir. İki yandaki dar uzun dikdörtgen hücreler vakıfların tamiri sırasında yapılmıştır.

Mihraba paralel yan yana üç kubbeden ortadaki diğerlerinden daha büyük tutul-

Siirt Ulucamii

